INCIDENȚA – IDENTITATE SEMANTICĂ ȘI DIFERENȚIERE GRAMATICALĂ (CU REFERIRE SPECIALĂ LA VERBELE DE POSIBILITATE ȘI APARENȚĂ)

ELENA DĂNILĂ

Deși într-o limbă istorică[1] sunt prezente diverse „elemente" cu semantism incident, în teoria limbii există obișnuința, pentru anumite structuri, de a se ignora structurile la care semantismul incident nu este marcat de „forma" incidentă.

Raportul sintactic de incidență[2] este singurul raport[3] care se stabilește între planuri semantico-sintactice diferite (*planul comunicării propriu-zise* și *planul comentariilor*[4]), fiind concretizabil în unități sintactice de sine stătătoare. Acest raport sintactic există doar în condițiile în care sunt prezente atât elementele nonincidente (planul comunicării propriu-zise, care este indispensabil), cât și elementele incidente (planul comentariilor[5]). Prin dependența planului comentariilor față de planul comunicării propriu-zise, raportul sintactic de incidență se apropie de raportul sintactic de subordonare[6], elementul distinctiv fiind reprezentat de planurile semantico-sintactice[7], principial diferite[8], între care se

[1] Pentru noțiunea de *limbă istorică*, vezi Coșeriu, *Lingvistică*, p. 95.

[2] Pentru prima menționare vezi Dimitriu, *Observații*.

[3] Spre deosebire de celelalte raporturi sintactice care se realizează la nivelul unui singur plan. Precizăm faptul că optăm pentru sintagma terminologică *raport sintactic*, și nu pentru *relație sintactică*, sintagmă terminologică prezentă în unele lucrări de specialitate mai ales din ultimul timp; cf. Tamba Dănilă, *Sintaxa*, p. 99.

[4] Pentru conceptele de *plan al comunicării propriu-zise* și *plan al comentariilor*, în literatura de specialitate există și alți termeni: vezi la Diaconescu, *Sintaxa*, p. 380, *plan de bază*, cu funcție enunțiativă, și *plan interpretativ*, la Irimia, *Gramatica*, p. 520 se vorbește de un *plan primar al comunicării*, care constituie baza comunicării, și de un *plan secund al comunicării*; la Merlan, *Sintaxa*, p. 265, este menționat *planul comunicării propriu-zise* (sau, în cazul discursului raportat, *planul vorbirii directe*) și *planul comentariilor* (sau, în cazul discursului raportat, *planul vorbirii indirecte*). Pentru *planul comentariilor* mai este folosită și sintagma terminologică *planul atitudinilor*, vezi Dimitriu, *Trat.*, I, p. 420.

[5] Planul comunicării propriu-zise este indispensabil și poate apărea singur, spre deosebire de planul incidenței, care nu poate exista de sine stătător, condiția *sine qua non* a actualizării acestuia fiind însăși existența planului comunicării propriu-zise.

[6] Așa cum se arată în Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1241.

[7] Suntem de părere că trebuie să se vorbească de planuri *semantico*-sintactice, întrucât considerăm că semantismul este cel care guvernează (și) planul sintactic.

[8] Planurile semantico-sintactice între care se stabilește raportul de incidență sunt principial diferite (adică avem, pe de o parte, planul comunicării propriu-zise, iar pe de altă parte, planul comentariilor), întrucât incidența de grade diferite poate apărea și numai la nivelul planului comentariilor, deci în cadrul aceluiași plan semantico-sintactic.

ALIL, t. XLIV–XLVI, 2004–2006, București, p. 119–129

BDD-A1285 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:11 UTC)

stabileşte raportul de incidenţă, în timp ce raportul sintactic de subordonare se manifestă în interiorul *aceluiaşi* plan semantico-sintactic (fie în planul comunicării propriu-zise, fie în planul comentariilor).

În literatura românească de specialitate din ultimul timp i se recunoaşte incidenţei rolul de *modalizator*[9], conceput – semantic şi sintactic – pe linia modalizării logice, prezentă încă de la Aristotel[10]. Modalizatorii (prin care se realizează modalizarea) sunt definiţi ca „totalitatea cuvintelor şi a construcţiilor care introduc semnificaţii de modalitate", putând fi incluse aici mărci gramaticale, mărci lexico-gramaticale (verbe modale) şi mărci exclusiv lexicale, fie de tip derivativ, fie de tip lexematic şi frazeologic (adverbe şi perifraze adverbiale propoziţionale, verbe de atitudine propoziţională)[11]. Modalizatorii (care sunt de variate tipuri, putând fi reprezentaţi prin cuvinte, propoziţii sau chiar fraze din planul incident etc.) influenţează în feluri diferite comunicarea. Ei sunt strâns legaţi de ceea ce logicienii şi lingviştii au considerat necesar să distingă între o informaţie reprezentativă, numită *dictum*, şi o atitudine a subiectului vorbitor în raport cu această informaţie – *modus*[12].

Se observă faptul că semantismul este cel care guvernează comunicarea (indiferent de informaţia pe care o transmite), în sensul că vorbitorul vorbeşte pentru a transmite informaţii principial de natură semantică, informaţii care sunt „îmbrăcate" în structuri, sunt formalizate. Comunicarea ar trebui să fie obiectivă, dar în transmiterea informaţiilor semantice intervine factorul subiectiv (marcat şi prin elemente modalizatoare), atât al locutorului, cât şi al interlocutorului[13]. Aşadar, indiferent de modul în care sunt privite informaţiile, primordial ar trebui să fie *semantismul*, care guvernează şi *forma* structurilor sintactice.

Raportul sintactic de incidenţă reprezentând o problemă intrată de curând în atenţia specialiştilor, deşi se realizează în limbă dintotdeauna, există în gramatica românească (şi în cea universală) obişnuinţa de a se ignora faptul că anumite elemente care au semantism obligatoriu incident capătă în anumite contexte, formal, caracteristici ale planului nonincident[14]. Pentru a prezenta situaţia acestor elemente, suntem de părere că se impune o identificare a tipurilor de structuri cu semantism obligatoriu incident şi care, în gramatica românească curentă, sunt analizate ca având formă nonincidentă. Avem în vedere adverbe de tipul *desigur*, *fireşte* etc., interjecţii ca *zău*, *iată* etc. şi verbe din categoria *a trebui*, *a putea*, *a crede*, *a fi de părere*, *a fi normal* etc. (tip de verbe de care ne ocupăm în mod special în lucrarea de faţă).

[9] Gherasim, *Semiotica*, p. 47.
[10] Aristotel, *Organon*, p. 183 şi urm.
[11] DŞL, s.v. *modalizator*.
[12] DLL, s.v. *dictum*, *modus*; Ducrot – Schaeffer, *Noul dicţionar*, p. 449.
[13] Pentru subiectivitatea locutorului şi a interlocutorului, vezi Hobjilă, *Microsistemul*, p. 15.
[14] Problema acestor elemente apare discutată la Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1241.

BDD-A1285 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:11 UTC)

Într-o lucrare anterioară[15] am prezentat detaliat situația adverbelor de tipul *desigur, firește* etc. (vezi tipul de context: ***Bineînțeles*** *CĂ vine*) și a interjecțiilor de tipul *zău, iată* etc. (vezi tipul de context: ***Zău*** *CĂ vine*). Întrucât acest tip de abordare a problemei în discuție prezintă elemente de noutate, considerăm că ar fi indicat să repetăm, succint, unele observații. În gramaticile românești, în general, se merge pe ideea unei analize cu ignorarea semantismului incident. În legătură cu adverbele modalizatoare incidente (sintetice de genul *bineînțeles, desigur, firește, negreșit, nesmintit, pesemne, poate* etc. perifrastice de tipul *cu adevărat, cu certitudine, cu siguranță, de bună seamă, fără doar și poate, fără îndoială, nici vorbă* etc.) luate în discuție, în literatura de specialitate există opinii diferite în ceea ce privește predicativitatea sau nonpredicativitatea lor. Pe de o parte, circulă opinia potrivit căreia adverbele de tipul *desigur*, urmate sau nu de conjuncția subordonatoare *că*, sunt **predicative**[16]; pe de altă parte, există teza că adverbele de tipul *desigur*, urmate sau nu de conjuncția subordonatoare *că*, sunt **nepredicative**[17]. O soluție de evitare o constituie considerarea structurilor formate dintr-un adverb și o conjuncție subordonatoare ca **incidente legate**[18]. În gramatica „mai nouă", părerea specialiștilor este că aceste adverbe, neurmate de conjuncția subordonatoare *că*, sunt incidente nepredicative[19] și reprezintă **substitute de propoziție, de frază**[20], eventual **de text**. Când sunt urmate de jonctivul subordonator *că*, aceste adverbe devin **predicative** – în opinia celor mai mulți lingviști –, problema care se pune fiind cea a planului semantico-sintactic din care fac parte, întrucât această situație permite interpretări diferite: adverbele fie că sunt considerate ca încadrându-se în *dictum*, chiar când sunt urmate de propoziții subiective[21], fie că sunt văzute ca rămânând tot în *modus semantic*, fără a se finaliza din punct de vedere gramatical. În acest ultim caz, jonctivul subordonator *că* este considerat de unii sintacticieni expletiv[22] sau afuncțional[23], iar pentru alți specialiști introduce o propoziție subiectivă din *dictum*, care este guvernată formal de adverbul predicativ din *modus*[24]. O altă posibilitate de interpretare ar fi aceea că astfel de adverbe îndeplinesc funcția sintactică de **predicat adverbial**, într-o propoziție monomembră insuficientă[25], în poziție inițială, numai urmate de conjuncția subordonatoare *că*, prin care se introduce o propoziție subordonată subiectivă[26] (și a cărei prezență se datorează unui anacolut generalizat). Acest fapt ar duce la „atragerea" planului *modus*-ului în planul *dictum*-ului prin

[15] Vezi Tamba Dănilă, *Sintaxa*, p. 109 și urm.

[16] GA II, p. 318–319; Guțu Romalo, *Sintaxa*, p. 143.

[17] Teodorescu, *Adverbe*, p. 423–436; Teodorescu, *Propoziția*, p. 99 și urm.; Gabrea, *Construcții*, p. 537.

[18] Vezi Gabrea, *Construcții*, p. 540 și urm.

[19] Vezi Dimitriu, *Trat.*, I, p. 742; idem, *Trat.*, II, p. 1320 și urm.

[20] *Ibidem*, p. 1071, 1323.

[21] GA I, p. 318; Ciobanu, *Propoziții*, p. 571.

[22] Vezi Teodorescu, *Adverbe*, p. 423 și urm.; Irimia, *Gramatica*, p. 301. Pentru discuții, vezi și Minuț, *Interjecția*, I, p. 171. Pentru detalierea termenului *expletiv*, vezi DLL, s.v. *explétif*, DȘL, s.v. *expletiv*.

[23] Vezi Nica, *Teoria*, p. 159.

[24] Vezi Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1320 și urm.

[25] *Ibidem*, p. 970.

[26] *Ibidem*, p. 1317.

BDD-A1285 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:11 UTC)

elementul formal reprezentat de conjuncția subordonatoare *că*[27], în sensul că propoziția care urmează după jonctivul subordonator *că* este doar apoziția din planul comentariilor care a preluat formal locul acelei subiective neexprimate din incidență, din structura de adâncime. În ceea ce privește adverbele care apar singure (de tipul *desigur*) sau în îmbinări verbale stabile de tipul *e sigur*, pornind de la discuțiile privind predicativitatea/nonpredicativitatea lor, considerăm că acestea trebuie să fie interpretate în funcție de diferitele tipuri de structuri în care apar. Dacă, pe de o parte, atunci când apar izolate este mai convenabil să fie interpretate ca **substitute** (vezi tipul de context: *Ei vor aplauda, **desigur**, biografia subțire*), pe de altă parte, când nu mai sunt izolate prozodic, ci sunt urmate de conjuncția subordonatoare *că*, este mai convenabil să fie interpretate ca **predicate adverbiale** (predicativitatea lor fiind susținută de elementul subordonator *că*) (vezi tipul de context: ***Desigur** CĂ nu poate să fie dragoste*). În acest ultim caz, considerăm că în toate tipurile de contexte (în care adverbele avute în vedere sunt urmate de conjuncția subordonatoare *că*) ar trebui să se vorbească de un anacolut generalizat, cu adverbul-predicat din planul *modus*-ului, urmat de un *că* suspendat, prin care ar fi trebuit să se introducă o propoziție subiectivă tot din planul *modus*-ului, cu sensul general de 'așa stau lucrurile', pentru acest tip de anacolut propoziția din planul *dictum*-ului neputând reprezenta logic o apoziție, întrucât acest fapt ar presupune fie că există un raport de subordonare între un regent din planul comentariilor și un element subordonat din planul comunicării, fie că raportul sintactic de incidență este generator de funcții sintactice. De aceea, propoziția din planul *dictum*-ului este de sine stătătoare.

În legătură cu interjecțiile (sintetice de tipul *zău, iată, iacă, iacată, uite, vezi* etc. sau acum perifrastice de tipul *pe cuvânt, pe cuvântul meu, pe legea mea, pe sufletul meu, să fiu al dracului/al naibii, să mor eu, vezi bine* etc.), în gramaticile mai vechi nu se vorbea despre predicativitatea lor. În gramaticile mai noi se admite predicativitatea interjecției *zău*, atunci când este urmată de conjuncția subordonatoare *că*, cu interpretări diferite din punctul de vedere al funcționării: în contextele în care apare ca element incident izolat, atunci când substituie informația semantică dintr-o propoziție/frază, se constituie în unitatea sintactică numită **substitut de propoziție/frază**[28] (vezi tipul de context: *Mai bine, **zău**, n-aș putea să le fac*), iar, atunci când este urmată de conjuncția subordonatoare *că*, este interpretată ca **predicat interjecțional**[29] (vezi tipul de context: ***Zău** CĂ ai haz*). Acest fapt le apropie de adverbele de tipul *desigur*, ceea ce face ca precizările făcute *supra* la adverbele de tipul *desigur* să fie valabile și pentru interjecțiile de tipul *zău* care au un comportament semantico-sintactic asemănător (compară tipul de context: ***Desigur** CĂ nu poate să fie dragoste* cu tipul de context: ***Zău** CĂ ai haz*). O altă soluție este cea potrivit căreia interjecția *zău* îndeplinește funcția sintactică de **predicat interjecțional**, într-o propoziție monomembră insuficientă[30], numai dacă este urmată de conjuncția subordonatoare *că* prin care se introduce o propoziție subordonată

[27] *Ibidem*, p. 1318.
[28] Vezi Dimitriu, *Trat.*, I, p. 819 și urm.; Minuț, *Interjecția*, II, p. 170.
[29] Vezi Dimitriu, *Trat.*, I, p. 820.
[30] Vezi Dimitriu, *Trat.*, II, p. 970.

BDD-A1285 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:11 UTC)

subiectivă[31] (prezența acesteia datorându-se unui anacolut generalizat). Acest fapt ar duce la atragerea planului *modus*-ului în planul *dictum*-ului prin elementul formal reprezentat de conjuncția subordonatoare *că*, în sensul că propoziția care urmează azi după jonctivul subordonator *că* este doar apoziția din planul comentariilor, care a preluat formal locul subiectivei neexprimate din incidență, din structura de adâncime. Nu suntem de acord cu această părere pentru că propoziția din planul *dictum*-ului nu poate reprezenta o apoziție, întrucât acest fapt ar presupune un raport de subordonare între un regent din planul comentariilor și un element subordonat din planul comunicării sau că raportul sintactic de incidență ar fi generator de funcții sintactice, ceea ce nu se poate admite.

La incidență considerăm utilă realizarea unei subcategorizări pornind de la criteriul *mărcilor* care definesc incidența, ceea ce până acum nu s-a realizat în literatura românească de specialitate. Astfel, se poate vorbi despre:

– incidență de tip A, marcată prin *izolare* (prin pauză și intonație) și acceptată principial de toți specialiștii (în exemple de tipul: *A plecat mai repede, **spuse el. Maria**, vino acasă!*);

– incidență de tip B, *neizolată* (întâlnită la verbele cu semantism incident la care incidența este marcată de semantismul incident, dublat, de obicei, prin lipsa acordului – de forma impersonală, în exemple de tipul: *Cărțile **trebuie** citite*[32]);

– incidență de tip C, caracterizată, în unele structuri, prin *izolare*, iar în alte structuri, prin *neizolare*. Acest tip de incidență se întâlnește la adverbele de tipul *desigur* (care pot apărea atât izolate, în exemple de tipul: *El știe, **desigur**, despre ce este vorba*, cât și neizolate, atunci când sunt urmate de conjuncția subordonatoare *că* în poziție inițială, în exemple de tipul: ***Desigur** CĂ va veni*, sau în poziție mediană, în situații precum: *El **desigur** CĂ va veni*), la interjecțiile de tipul *zău* (care pot apărea atât izolate, în exemple de tipul: *Ea poate, **zău**, să te ajute*, cât și *neizolate*, atunci când sunt urmate de conjuncția subordonatoare *că* în poziție inițială, în exemple de tipul: ***Zău** CĂ voi veni la timp*, sau în poziție mediană, ca în: *El **zău** CĂ poate rezolva problema*) și la verbele cu semantism incident – de atitudine sau de apreciere, impersonale (care pot apărea atât izolate, în exemple precum: *Ei nu sunt pregătiți, **cred**, pentru ceea ce urmează*, cât și neizolate, atunci când sunt urmate de conjuncția subordonatoare *că*, în situații precum: ***Cred** CĂ vor ajuta toți*)[33].

Detaliem în continuare clasificarea incidenței prezentată mai sus, pornind de la verbe de tipul *a putea*, *a părea* etc., structuri pe care le vom prezenta

[31] *Ibidem*, p. 1317.

[32] În acest caz, în majoritatea lucrărilor de specialitate, *cărțile* este analizat ca subiect pentru *trebuie*, structură interpretată greșit – considerăm noi –, întrucât în acest fel se stabilește un raport între un element din planul comunicării propriu-zise (*cărțile*) și un element din planul comentariilor (*trebuie*).

[33] Considerăm irelevante deocamdată structurile de tipul *Afară plouă, **cred că***, pe care le interpretăm ca fiind rezultatul unor influențe străine (mai ales a limbii engleze).

BDD-A1285 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:11 UTC)

subcategorizat şi diferenţiat, în sensul că vom insista în comentarii mai ales pe tipurile de contexte ce pun probleme deosebite de interpretare. Admiţând trei tipuri de incidenţă (A, B şi C), constatăm că, pentru tipurile B şi C, în teoria limbii actuale se merge, în general, pe ideea unei analize cu ignorarea semantismului incident şi considerându-se că la verbele din aceste categorii sunt legate un element din planul comunicării propriu-zise şi un element din planul comentariilor, când ar trebui să se respecte criteriul semantismului incident. Lăsând la o parte incidenţa de tip A, care nu pune probleme, avem în vedere mai ales incidenţa de tip B (întâlnită la verbele cu semantism incident la care incidenţa este marcată de semantismul incident, dublat, de obicei, de lipsa acordului). În limbă există verbe cu semantism incident[34] dublat, principial, de lipsa acordului, dar care, în teoria limbii, sunt interpretate ca şi cum ar fi formal dependente de planul nonincident (prin acord sau prin jonctive subordonatoare). Aşadar, în gramaticile româneşti, în general, se merge pe ideea unei analize cu ignorarea semantismului incident.

La incidenţa de tip B, neizolată, în cazul verbelor cu semantism incident, se poate face şi o altă subcategorizare în:

– verbe cu semantism incident, coroborat cu lipsa acordului (şi forma impersonală);

– verbe cu semantism incident, la care semantismul nu mai este dublat de lipsa acordului, forma părând a deveni, astfel, nonincidentă.

În ceea ce ne priveşte, din analiza materialului excerptat, am constatat ruptura existentă între *semantismul întotdeauna incident* (care ar trebui să ducă la raportul sintactic de incidenţă) şi *forma* (concretizată în neizolare), care este considerată justificatoare – aici – pentru raportul sintactic de subordonare. În această situaţie se află şi verbe cu semantism incident; precizăm însă că nu toate verbele cu semantism incident au acelaşi comportament morfosintactic, aşa încât vom face analiza separat, pentru fiecare din cele două categorii enunţate în titlul articolului[35].

1. *Verbele de posibilitate*[36] (tipic semantic este *a putea*[37] – în legătură cu care vom face majoritatea comentariilor –, la care se adaugă îmbinările stabile *a fi posibil, a fi cu putinţă* etc.) cu semantism incident şi, principial, cu formă incidentă[38] pot intra teoretic într-o legătură formală cu planul nonincidenţei, în anumite situaţii:

[34] Admitem faptul că, în actul vorbirii, „realitatea" poate fi prezentată (obligatoriu, prin *dictum*) şi comentată (prin incidenţă, în *modus*).

[35] Facem precizarea că folosim fapte de limbă excerptate din lucrări reprezentative sau „construim" propriile exemplificări, apelând la faptele de limbă română vorbită şi populară cunoscute.

[36] O „sub-subcategorizare" nu a fost posibilă decât la verbele de necesitate, unde lista de verbe care intră în această categorie este bogată.

[37] Pentru acest verb s-a vorbit şi despre *semiauxiliaritate* (Irimia, *Gramatica*, p. 165–166).

[38] Formă care, repetăm, ar trebui să fie incidentă, în sensul coroborării semantismului incident cu lipsa acordului.

BDD-A1285 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:11 UTC)

– timpul prezent:
(1) Lacul Roşu *se poate* vedea în față.
(2) Mai multe elemente de noutate *se pot* observa aici.
(3) Situația *este posibil* să fie rezolvată rapid.
(4) Cărțile *este posibil* să se vândă repede.
(5) Situația *nu este cu putință* să fie rezolvată.
(6) Toate *sunt cu putință* la turc (Sadoveanu, *O. X*, p. 109);
– timpul imperfect:
(7) *Se putea* spune chiar că mai mult se făcea că bea (M.I. Caragiale, *apud* DLR).
(8) *Se puteau* observa acolo mai multe elemente de noutate.
(9) *Era posibil* să cumpere casa.
(10) Problemele *era posibil* să nu se rezolve.
(11) Un lucru *nu era* nici Persidei *cu putință*, să treacă ulița (Slavici, *apud* DLR).
(12) Aceste lucruri *nu erau cu putință*;
– timpul viitor:
(13) *Se va putea* întoarce acasă când va termina lucrarea.
(14) *Se vor putea* rezolva aceste inconveniente doar dacă se lucrează mai mult.
(15) Rezolvarea acestei situații *nu va fi posibilă* prea curând.
(16) Plecarea lui şi obținerea diplomei *nu vor fi posibile* prea curând.
(17) Sosirea acolo *nu va fi cu putință* decât mâine.
(18) Întâlnirile *nu vor fi cu putință* până săptămâna viitoare;
– timpul perfect compus[39]:
(19) Problema *nu s-a putut* rezolva decât după intervenția unui prieten.
(20) Lucrurile *s-au putut rezolva* rapid.
(21) Luarea unei alte decizii *nu a fost posibilă*.
(22) Urcarea pe Rarău şi vizita la schit *nu au fost posibile* din cauza drumului rupt.

La verbe de posibilitate, deşi informația semantică incidentă pe care o au ar cere teoretic şi o formă incidentă, aici marcată prin neizolare, fiind actualizată prin impersonal (de persoana a III-a, sg.), forma devine nonincidentă. Acest fapt se datorează influenței uzului, care face ca unele greşeli de limbă generalizate să devină altă normă, în sensul generalizării acordului în persoană şi în număr cu subiectul din planul nonincident[40], la prezent indicativ (vezi tipul de context 2: ***Se pot*** *observa elemente*), la imperfect (vezi tipul de context 8: ***Se puteau*** *observa elemente*), la viitor (vezi tipul de context 13: ***Se va putea*** *întoarce acasă când va termina lucrarea*) şi la perfect compus (vezi tipul de context 20: *Lucrurile* ***s-au putut rezolva*** *rapid*). Verbele de posibilitate de tipul *a putea*[41] – la care se adaugă

[39] Avem în vedere situația din limba literară şi din limba vorbită, nu şi cea din limba veche, unde funcționa omofonia etimologică între pers. 3 şi 6.

[40] Facem precizarea că avem în vedere mai ales situația verbelor cu semantism incident care nu sunt urmate de ceea ce unii specialişti consideră a fi o subiectivă, ci au un subiect personal.

[41] Avem în vedere sensul lexical incident 'a fi posibil', excluzând sensul de bază 'a avea puterea' (compară *Cartea* ***se poate*** *citi cu uşurință* cu *El* ***poate*** *să plece când vrea*).

BDD-A1285 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:11 UTC)

şi verbul perifrastic *a fi cu putinţă* (vezi tipul de context 6: *Toate* ***sunt cu putinţă*** *la turc*), spre deosebire de verbele de necesitate, se caracterizează prin acordul obligatoriu, în principiu, la toate persoanele gramaticale şi la toate timpurile şi modurile. În cazul verbelor perifrastice de necesitate de tipul *a fi posibil* nu se face niciodată acordul, astfel încât ele rămân incidente indiferent de forma gramaticală (vezi tipul de context 10: *Problemele* ***era posibil*** *să nu se rezolve*), cu excepţia structurilor unde există şi un auxiliar, adică la timpul viitor (vezi tipul de context 16: *Plecarea lui şi obţinerea diplomei* ***nu vor fi posibile*** *prea curând*) şi la timpul perfect compus (vezi tipul de context 20: *Lucrurile* ***s-au putut rezolva*** *rapid*), unde credem că acordul în număr se datorează auxiliarului.

În lucrările de gramatică mai noi se încearcă şi o explicare a acestei situaţii din punctul de vedere al planurilor semantico-sintactice din care fac parte verbul cu semantism incident şi aşa-numitul subiect al acestuia. Acest acord, neliterar deocamdată, este explicat prin faptul că un verb-predicat din *modus* ajunge să se acorde cu subiectul din *dictum*[42]. Actualul predicat incident de tipul *putea* (vezi tipul de context 1) va fi avut în structura iniţială un subiect general, ca *asta/lucrul acesta*, tot din planul incidenţei, care va fi fost „tradus" printr-o propoziţie apozitivă ce urma predicatului *putea*. Suntem de părere că nu este convenabilă interpretarea propoziţiei care urmează verbelor de tipul *a putea* (cu sensul de 'a fi posibil') din astfel de structuri ca fiind o apozitivă (din structura de adâncime) a unei propoziţii subiective din planul incidenţei (*Lacul Roşu* ***se poate*** *vedea în faţă.* < ***Lucrul aceasta se poate****, şi anume, lacul Roşu se vede în faţă.*), ci ar trebui să se vorbească de un anacolut generalizat, în care verbele-predicat de tipul *a putea* din planul *modus*-ului ar fi trebuit să fie urmate de un subiect tot din planul *modus*-ului, cu sensul general de 'asta/lucrul acesta', pentru care propoziţia din planul *dictum*-ului nu poate reprezenta o apoziţie (întrucât acest fapt ar presupune un raport de subordonare între un regent din planul comentariilor şi un element subordonat din planul comunicării), ci reprezintă o propoziţie de sine stătătoare.

2. Verbele *de aparenţă* (de tipul *a părea*, la care se adaugă îmbinarea stabilă *a avea aparenţa*[43]):

– timpul prezent:

(23) Cartea *pare* a fi interesantă.

(24) Subiectele *par* să-i intereseze;

– timpul imperfect:

(25) El *părea* să înţeleagă ce se întâmplă.

(26) Stelele *păreau* că se mişcă după tactul lor; îngerii ce treceau surâzând pe lângă el îngânau cântările ce lui îi treceau prin minte (Eminescu, *O. VII*, p. 107).

[42] Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1238.

[43] Facem precizarea că nu am întâlnit această îmbinare verbală nici în textele analizate şi nici în limba vorbită, fapt ce denotă o utilizare redusă a acesteia. De aceea, exemplificările se referă numai la verbul *a părea*.

BDD-A1285 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:11 UTC)

(27) Începură... niște ploi care *părea* că nu vor mai înceta (Slavici, *apud* DLR);

– timpul perfect compus:

(28) El *a părut* să înțeleagă despre ce este vorba.

(29) Subiectele *au părut* ușoare.

În legătură cu verbele de aparență se remarcă, în majoritatea tipurilor de exemple, prezența acordului la toate timpurile și la toate persoanele gramaticale. Există însă și o lipsă a acordului la timpul imperfect, doar în unele texte beletristice, ceea ce confirmă și în plan formal semantismul *incident* (vezi tipul de context 27: *Niște ploi care* ***părea*** *că nu vor mai înceta*). În privința interpretării comportamentului morfosintactic al tipului de structură analizat, sunt valabile afirmațiile făcute *supra*, la verbele de necesitate și de posibilitate, și anume că nu este convenabilă interpretarea propoziției care urmează verbelor de tipul *a părea*, din astfel de structuri, ca fiind o apozitivă (din structura de adâncime) a unei propoziții subiective din planul incidenței (*El* ***părea*** *să înțeleagă ce se întâmplă.* < ***Asta părea****, el să înțeleagă ce se întâmplă.*), ci ar trebui să se vorbească de un anacolut generalizat, în care verbele-predicat de tipul *a părea* din planul *modus*-ului ar fi trebuit să fie urmate de un subiect tot din planul *modus*-ului, ca *asta/lucrul acesta*, pentru care propoziția din planul *dictum*-ului nu poate reprezenta o apoziție (întrucât acest fapt ar presupune un raport de subordonare între un regent din planul comentariilor și un element subordonat din planul comunicării), ci o propoziție de sine stătătoare.

Generalizând, suntem de părere că nu se poate identifica, deocamdată, nicio regulă în legătură cu verbele cu semantism incident din punctul de vedere al teoriei limbii, întrucât limba este în continuă schimbare, fapt demonstrat, în acest caz, prin „mișcările" acordului. Deși sensul incident este același peste tot, formal apar diferențieri, marcate prin acord (acolo unde acesta nu ar trebui să existe).

O altă problemă care se pune este cea a circulației (spațiale, sociale etc.) tipurilor de verbe cu semantism incident. Din materialul investigat se observă că frecvența folosirii anumitor tipuri de verbe cu semantism incident depinde atât de „vârsta" verbului (neologism sau termen vechi), cât și de diferitele stiluri funcționale ale limbii sau de diversele etape ale istoriei limbii. Astfel, verbele neologice de tipul *a avea aparența* au o circulație mult mai redusă.

Considerăm, de asemenea, că nu este convenabilă interpretarea propoziției care urmează verbelor de tipul *a putea* sau *a părea* din astfel de structuri ca fiind o apozitivă (din structura de adâncime) a unei propoziții subiective din planul incidenței, întrucât ar însemna să admitem un raport de subordonare între două unități sintactice din planuri semantico-sintactice diferite. Și în acest caz, ca și în ceea ce privește adverbele și interjecțiile discutate (vezi *supra*), suntem de părere că ar trebui să se vorbească de un anacolut generalizat, în care verbele-predicat de tipul *a putea* sau *a părea* din planul *modus*-ului ar fi trebuit să fie urmate de un subiect tot din planul *modus*-ului, ca *asta/lucrul acesta*, pentru care propoziția din planul *dictum*-ului nu poate reprezenta o apoziție (întrucât acest fapt ar presupune

BDD-A1285 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:11 UTC)

un raport de subordonare între un regent din planul comentariilor şi un element subordonat din planul comunicării), ci reprezintă o propoziţie de sine stătătoare.

Pentru o analiză cât mai detaliată a problemei incidenţei (care constituie obiectul lucrării de faţă) a fost necesară realizarea unei clasificări generale a tipurilor de incidenţă (în funcţie de mărcile de identificare), clasificare pe care am nuanţat-o, pentru tipul B, pornind de la analiza verbelor de posibilitate şi de aparenţă cu semantism incident, evidenţiind aspectele ignorate în literatura actuală de specialitate, în ceea ce priveşte tratarea incidenţei, prin neluarea în considerare a situaţiilor în care semantismul incident nu este marcat de „forma" incidentă (altfel spus, când avem de a face cu lipsa acordului la verbele incidente).

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Aristotel, *Organon*	=	Aristotel, *Organon*, vol. I, *Categoriile. Despre interpretare. Analitica primară*, ediţie de Mircea Florian, Bucureşti, Editura IRI, 1997.
DŞL	=	Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşi, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1997.
Ciobanu, *Propoziţii*	=	Fulvia Ciobanu, *Există propoziţii „incidente legate"?*, în LR, XV, 1966, nr. 6, p. 569–578.
Coşeriu, *Lingvistică*	=	Eugen Coşeriu, *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică*. Trei studii. Cu o prefaţă de Silviu Berejan şi cu un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel; Chişinău, Editura „Ştiinţa", 1994.
Diaconescu, *Sintaxa*	=	Ion Diaconescu, *Sintaxa limbii române*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995.
DLR	=	*Dicţionarul limbii române*, t. VI–XIV, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1966 ş.u.
Dimitriu, *Observaţii*	=	Corneliu Dimitriu, *Observaţii în legătură cu raporturile sintactice*, în AUI, secţ. IIIe, Lingvistică, XX, 1974, p. 9–22.
Dimitriu, *Trat.*, I, II	=	Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a Limbii Române*, I. *Morfologia*, II. *Sintaxa*, Iaşi, Institutul European, 2002.
DLL	=	Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mével, *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Paris, Librairie Larousse, 1994.
Ducrot – Schaeffer, *Noul dicţionar*	=	Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului*, Bucureşti, Editura Babel, 1996.
Gabrea, *Construcţii*	=	Maria Gabrea, *Construcţii incidente. Aspecte morfologico-sintactice şi stilistice*, în LR, XIV, 1965, nr. 5, p. 533–534.
Gherasim, *Semiotica*	=	Paula Gherasim, *Semiotica modalităţilor*, Iaşi, Casa Editorială „Demiurg", 1997.
GA, I, II	=	*Gramatica limbii române*, vol. I–II, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1963.
Guţu Romalo, *Sintaxa*	=	Valeria Guţu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme şi*

BDD-A1285 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:11 UTC)

interpretări, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973.

Hobjilă, *Microsistemul* = Angelica Hobjilă, *Microsistemul deicticelor în limba română vorbită actuală*, Iași, Casa Editorială „Demiurg", 2003.

Irimia, *Gramatica* = Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 1997.

Merlan, *Sintaxa* = Aurelia Merlan, *Sintaxa limbii române. Relații sintactice și conectori*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2001.

Minuț, *Interjecția*, I, II = Ana-Maria Minuț, *Interjecția în limba română*, partea I, în AUI, secț. IIIe, Lingvistică, XLIII, 1997, p. 179–186; partea a II-a, în AUI, secț. IIIe, Lingvistică, XLIV–XLV, 1998–1999, p. 157–172.

Nica, *Teoria* = Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Cu aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea, 1988.

Tamba Dănilă, *Sintaxa* = Elena Tamba Dănilă, *Vechi și nou în sintaxa limbii române*, Iași, Casa Editorială „Demiurg", 2004.

Teodorescu, *Adverbe* = Ecaterina Teodorescu, *Adverbe predicative?*, în LR, XII, 1964, nr. 5, p. 423–436.

Teodorescu, *Propoziția* = Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, București, 1972.

IZVOARE

Eminescu, *O. VII* = Mihai Eminescu, *Opere*, vol. VII. *Proză literară*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Editura Academiei Române, 1977.

Sadoveanu, *O. X* = Mihail Sadoveanu, *Opere*, vol. X, București, Editura Minerva, 1956.

L'INCIDENCE – IDENTITÉ SÉMANTIQUE ET DIFFÉRENCIATION GRAMMATICALE (LES VERBES DE POSSIBILITÉ ET D'APPARENCE)

RÉSUMÉ

Cette étude se propose d'analyser le problème de l'incidence de point de vue de l'identité sémantique et de la différenciation grammaticale/formelle au cas des *verbes de possibilité* et *de d'apparence*. Ainsi, on considère qu'on ne peut pas identifier, pour l'instant, dans la théorie de la langue, aucune règle portant sur les verbes au sémantisme incident, parce que la langue est en plein et continu processus de changement, fait démontré par les «mouvements» de l'accord. Bien que le sens incident des *verbes de possibilité* et *d'apparence* soit le même partout, du point de vue formel il y a des différenciations, marquées par l'accord grammatical là où il ne devrait pas exister un accord pareil.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iași, str. Codrescu, nr. 2

BDD-A1285 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:11 UTC)